

Justitieutskottets betänkande

1984/85:38

om anslag till kommittéer m. m. (prop. 1984/85:100 bil. 4, A 3, jämte motioner)

ANDRA HUVUDTITELN

Justitiedepartementet m. m.

Kommittéer m. m. Regeringen har i proposition 1984/85:100 bilaga 4 (justitiedepartementet) under punkt A 3 (s. 33) föreslagit riksdagen att till Kommittéer m. m. för budgetåret 1985/86 anvisa ett reservationsanslag av 16 500 000 kr.

Motioner

I motion 1984/85:454 av Ulf Adelsohn m. fl. (m) hemställs, såvitt nu är i fråga,

- att riksdagen beslutar att ändra 8 kap. 4 § brottsbalken på sätt som anges i motionen (yrkande 2).
- att riksdagen beslutar ändra brottsbalken och lagen om kriminalvård i anstalt (1974:203) så att den obligatoriska villkorliga frigivningen upphävs (yrkande 7).

I motion 1984/85:502 av Anita Johansson (s) och Margareta Palmqvist (s) hemställs att riksdagen hos regeringen begär översyn av utlänningslagen med syfte att åstadkomma rättvisa regler vid utvisning av utländsk medborgare på grund av brott.

I motion 1984/85:1243 av Magnus Persson (s) hemställs att riksdagen hos regeringen anholder om förslag till ändring av rättegångsbalken i syfte att huvudförhandling i tvistemål bör hållas inom viss, angiven tid.

I motion 1984/85:1652 av Gunilla André m. fl. (c) hemställs, såvitt nu är i fråga,

- att riksdagen beslutar uttala att påföljden samhällstjänst införs på försök (yrkande 10).
- att riksdagen beslutar som sin mening ge regeringen till känna vad i motionen anförts om införande av påföljden sociala behandlingskontrakt och införande av jourdomstolar (yrkande 11).

I motion 1984/85:1656 av Elver Jonsson (fp) och Hugo Bergdahl (fp) föreslås att riksdagen begär att regeringen lägger fram förslag om en reformerad brottspåföljd där en försöksverksamhet med s. k. samhällstjänst kan ersätta fängelsestraff i linje med vad som förespråkas i motionen.

I motion 1984/85:2391 av Allan Ekström (m) hemställs att riksdagen hos regeringen begär förslag till sådan ändrad lydelse av 1 kap. 7 § brottsbalken att allmänpreventionen tillmäts större vikt och betydelse än vad som nu är fallet.

I motion 1984/85:2392 av Allan Ekström (m) hemställs att riksdagen hos regeringen begär sådan ändring av regelsystemet beträffande domstolsböter att "uppbörden" sker som uppbörd och icke som indrivning direkt.

Utskottet

Medelsberäkningen

Regeringens förslag under detta anslag innebär en minskning med 4,5 milj. kr. i förhållande till anslaget för innevarande budgetår. Av det föreslagna anslaget beräknas högst 0,8 milj. kr. för fortsatt utredning om rättsväsendets informationssystem (RI).

I propositionen uppger departementschefen att nio nya kommittéer har tillsatts under år 1984 och att under året elva kommittéer har slutfört sina uppdrag.

Utskottet tillstyrker regeringens förslag till medelsberäkning.

Villkorlig frigivning

I motion 454 begärs att den s. k. halvtidsfrigivningen avskaffas. Motionärerna anför att villkorlig frigivning skall betraktas som en belöning för gott uppförande och inte komma till stånd automatiskt innan merparten av det utdömda frihetsstraffet avtjänats.

Riksdagen beslutade våren 1983 ändringar i reglerna om villkorlig frigivning och i samband därmed ändringar i vissa andra regler beträffande påföljdssystemet och kriminalvårdens organisation. Ändringarna trädde i kraft den 1 juli 1983 (prop. 1982/83:85, JuU 26, rskr. 241).

Beträffande institutet villkorlig frigivning innebär de nya reglerna i huvudsak följande. Den som har en strafftid som understiger två år skall i princip alltid friges villkorligt när halva tiden har avtjänats. Minst två månader måste dock alltid ha avtjänats. Beträffande villkorlig frigivning från längre straff har tidigare ordning behållits i allt väsentligt oförändrad. Om någon har dömts till fängelse i lägst två år för särskilt allvarlig brottslighet som har riktat sig mot eller medfört fara för liv eller hälsa och påtaglig risk bedöms föreligga för att han efter frigivningen fortsätter brottslighet av samma slag, får han sålunda inte villkorligt friges förrän två tredjedelar av den i domen bestämda strafftiden har avtjänats. För dem som har dömts till fängelse i lägst två år för annan brottslighet än nu sagts sker villkorlig frigivning efter halva tiden. Frågan om villkorlig frigivning av dem som har dömts till fängelse i lägst två år prövas av kriminalvårdsnämnden.

I lagstiftningsärendet år 1983 upprepade utskottet sina uttalanden från tidigare att man av hänsyn till frihetsstraffens skadeverkningar för de dömda i stor utsträckning bör sträva efter att inte bara minska antalet frihetsberövanden utan också avkorta längden av de frihetsberövanden som ändå måste göras. Utskottet uttalade vidare att fängelsestraffet i första hand är motiverat av allmänpreventiva skäl och att därför frågan om rättslig likabehandling, förutsägbarhet och rättssäkerhet träder i förgrunden. Utskottet fann att den villkorliga frigivningen borde tillämpas i princip obligatoriskt samtidigt som tiden för anstaltsvistelsen borde göras kortare än vad som då var fallet. Mot detta kunde, uttalade utskottet, visserligen resas invändningar om att de egentliga rättsverkningarna av en straffdom kommer att skilja sig från vad domen enligt sin lydelse går ut på, vilket i sin tur kan få återverkningar på längden av de fängelsestraff som döms ut. Utskottet kunde dock inte finna att regeringsförslaget i dessa hänseenden innebar någon mer genomgripande förändring i förhållande till dåvarande ordning; reglerna om villkorlig frigivning tillämpades redan på ett sätt som låg en obligatorisk reglering mycket nära, och det var ingen principiell nyhet att den faktiska verkställighetstiden skiljer sig från vad som föreskrivits i domen. – Utskottet uttalade att det anförda innebar att utskottet, som fäste särskilt avseende vid den ökade rättsliga likabehandling och förutsägbarhet som reformen medförde, godtog regeringsförslagen rörande villkorlig frigivning.

Med anledning av motioner rörande institutet villkorlig frigivning har utskottet därefter i mars 1984 inte funnit anledning till annan bedömning än år 1983 (JuU 1983/84:20).

Fängelsestraffkommittén (Ju 1979:04), som har till uppgift bl. a. att göra en allmän översyn av straffskalorna, ser även över reglerna om villkorlig frigivning i ett större kriminalpolitiskt sammanhang. Kommitténs huvudbetänkande är aviserat till slutet av år 1985.

Här bör även nämnas att brottsförebyggande rådet har gjort en studie över de nya reglerna för villkorlig frigivning och särskilt effekterna av genomförandet den 1 juli 1983. En rapport i ämnet kommer att publiceras inom kort.

Utskottet anser mot bakgrund av det sagda att riksdagen inte nu bör vidta någon åtgärd med avseende på reglerna om villkorlig frigivning, och utskottet avstyrker därför bifall till motion 454 i denna del.

Samhällstjänst

I motionerna 1652 och 1656 efterlyses en försöksverksamhet med samhällstjänst.

Brottspåföljden samhällstjänst kan beskrivas som en straffrättslig reaktion som innebär att den dömda, utan att under samhällstjänsten eller i övrigt vara omhändertagen, på sin fritid under ett visst antal timmar utför oavlönat, samhällsnyttigt arbete (SOU 1984:32 s. 67).

År 1984 avlämnade frivårdskommittén slutbetänkandet (SOU 1984:32)

Nya alternativ till frihetsstraff. I betänkandet behandlas frågan om nya alternativ till frihetsstraffet. En av de påföljder som varit aktuell är samhällstjänst. Kommitténs ståndpunkt är att samhällstjänst inte bör införas i det svenska påföljdssystemet. I en reservation förordar två ledamöter att påföljden samhällstjänst införs på försök.

Betänkandet har remissbehandlats och övervägs nu inom justitiedepartementet.

Utskottet har vid flera tidigare tillfällen behandlat motioner om påföljden samhällstjänst. Motionsyrkandena har avstyrkts med hänvisning till bl. a. frivårdskommitténs arbete (JuU 1980/81:4, 1981/82:36, 1982/83:30, 1983/84:20). Utskottet har då emellertid också uttalat att det är viktigt att finna verkningsfulla alternativ till frihetsstraffet och att en önskvärd minskning av användningen av frihetsstraffet inte torde kunna komma till stånd förrän det inom påföljdssystemet finns att tillgå alternativ som bättre än de nuvarande tillgodoser de kriminalpolitiska behoven.

Med hänsyn till att frågan om införande av samhällstjänst i det svenska påföljdssystemet övervägs inom justitiedepartementet vidhåller utskottet sin tidigare uppfattning och anser att riksdagen inte bör vidta någon åtgärd med anledning av motionsyrkandena. Utskottet avstyrker därför bifall till motion 1652 i denna del och motion 1656.

Social kontraktsvård

I motion 1652 begärs ett tillkännagivande om införande av påföljden sociala behandlingskontrakt.

Motionärerna pekar på att frivårdskommittén har föreslagit att det öppnas en möjlighet att döma alkohol- och narkotikamissbrukare som har begått brott till kontraktsvård i stället för till fängelse. Enligt motionärerna finns det en grupp unga som saknar social identifikation, men som inte är i behov av den vård och behandling som avses komma till stånd inom ramen för den nya påföljd som frivårdskommittén har föreslagit. För denna grupp anser motionärerna att en form av social kontraktsvård bör prövas.

År 1984 avlämnade frivårdskommittén slutbetänkandet (SOU 1984:32) Nya alternativ till frihetsstraff. I betänkandet behandlas frågan om nya alternativ till frihetsstraff. Som motionärerna anför föreslår kommittén att kontraktsvård skall införas som en straffrättslig reaktion i det svenska påföljdssystemet. Kontraktsvård skall användas i stället för fängelsestraff på högst två år. Påföljden skall användas för missbrukare av alkohol eller narkotika som är i behov av vård för sitt missbruk och är villiga att undergå sådan vård enligt en särskild vårdplan. Kommitténs förslag innebär att kontraktsvården skall knytas till den av kommittén i ett tidigare sammanhang föreslagna påföljden villkorligt fängelse.

Betänkandet har remissbehandlats och övervägs nu inom justitiedepartementet.

Bland påföljderna i brottsbalken (BrB) finns en som endast kan ådömas ungdomar. Det är överlämnande till vård inom socialtjänsten (31 kap. 1 § BrB). Den påföljden kan tillämpas beträffande den som är under 20 år och som kan bli föremål för vård med stöd av lagen (1980:621) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) eller eljest enligt socialtjänstlagen (1980:620).

Regeringen (socialdepartementet) har nyligen i en proposition föreslagit vissa ändringar i LVU och 31 kap. 1 § BrB. Förslaget innebär bl. a. att LVU skall ändras så att socialnämnden får möjlighet att besluta att ungdomar – under vissa förutsättningar – skall hålla regelbunden kontakt med en särskilt utsedd kontaktperson eller delta i behandling i öppna former inom socialtjänsten. Ändringen i BrB innebär att också den som kan bli föremål för de föreslagna nya åtgärderna enligt LVU skall kunna överlämnas till vård inom socialtjänsten och att åldersgränsen höjs till 21 år. Socialutskottet som bereder det ärendet har i huvudsak tillstyrkt bifall till propositionen (prop. 1984/85:171, SoU 31).

Här bör tilläggas att det i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL) finns regler som gör det möjligt för åklagare att besluta om åtalsunderlåtelse beträffande dem som inte fyllt 18 år i större utsträckning än beträffande äldre personer. De innebär bl. a. att åtalsunderlåtelse får beslutas om den unge bereds vård med stöd av LVU eller blir föremål för andra hjälp- eller stödåtgärder. I det nyss nämnda lagstiftningsärendet har också föreslagits att möjligheterna att underlåta åtal utvidgas.

Syftet med motionsförslaget är att minska användningen av frihetsstraff beträffande ungdomar. Utskottet instämmer i motionärernas uppfattning att detta är synnerligen angeläget; som utskottet tidigare har framhållit i olika sammanhang bör användningen av frihetsstraff minskas så långt det är möjligt, särskilt beträffande ungdomar (JuU 1983/84:20 s. 13). Utskottet ifrågasätter dock om motionärernas förslag kan få sådan verkan. Den form av kontraktsvård som frivårdskommittén har föreslagit innebär nämligen att verkställigheten av ett fängelsestraff skall anstå för att den dömda skall undergå kontraktsvård; om den dömda inte följer vårdavtalet kan anståndet förklaras förverkat, dvs. fängelsestraffet gå i verkställighet. Enligt utskottet kan det ifrågasättas huruvida det kan ligga i linje med strävandena att minska användningen av fängelsestraff för ungdomar att införa en särskild påföljd som innebär att ungdomar, som misslyckas med att fullfölja ett vårdavtal som syftar att komma till rätta med problem av den natur motionärerna nämner, riskerar att undergå ett fängelsestraff. Utskottet är därför närmast benäget att ta avstånd från motionärernas förslag i den mån det innebär att frivårdskommitténs förslag om kontraktsvård skall byggas ut till att omfatta de ungdomar som avses i motionen.

Utskottet vill vidare peka på att BrB:s bestämmelse om överlämnande till vård enligt socialtjänstlagen redan nu ger goda möjligheter för domstolarna

att ta hänsyn till om den unge behöver sådan hjälp som han kan erbjudas av de sociala myndigheterna och som motionärerna torde åsyfta. Genom den ändring i bestämmelsen som nu är aktuell kommer domstolarna att få ytterligare möjligheter härvidlag. Ändringarna i LUL om åtalsunderlåtelse för unga lagöverträdare går i samma riktning.

Här bör också nämnas att statsrådet Sigurdsen i det tidigare nämnda lagstiftningsärendet har tagit upp frågan om att ytterligare begränsa användningen av fängelsestraffet för ungdomar. Hon uttalar bl. a. att en inventering bör göras av vilka nya möjligheter till vård inom socialtjänsten som skulle kunna skapas som ett alternativ till fängelse. Hon anför vidare att hon har inhämtat att fängelsestraffkommittén (Ju 1979:04), som beräknas avge sitt huvudbetänkande under hösten 1985, överväger att lägga fram förslag som innebär att möjligheterna att döma ungdomar till fängelse inskränks ytterligare samt att hon anser att frågan får övervägas på nytt när detta förslag har lagts fram (prop. 1984/85:171 s. 36 ff).

Enligt utskottets mening finns det mot bakgrund av vad som nu har sagts inte något skäl för riksdagen att, som begärs i motionen, ta något initiativ beträffande påföljder för unga lagöverträdare. Utskottet avstyrker således bifall till motion 1652 i här behandlad del.

Allmänpreventionen

I motion 2391 förs fram ett yrkande om att allmänpreventionen måste ges ökad betydelse.

I 1 kap. 7 § brottsbalken föreskrivs att rätten vid val av påföljd skall, med iakttagande av vad som krävs för att upprätthålla allmän laglydnad, fästa särskilt avseende vid att påföljden skall vara ägnad att främja den dömdes anpassning i samhället.

Det straffrättsliga påföljdssystemet är för närvarande föremål för ett omfattande reformarbete. Arbetet har föregåtts av diskussioner om huruvida den behandlingstanke som till en del har legat bakom brottsbalkens påföljdssystem är rationellt motiverad. Det har bl. a. satts i fråga om inte straffet uteslutande bör bestämmas med utgångspunkt i brottets svårhet. – Statsmakterna kan hittills inte anses ha tagit någon bestämd ståndpunkt till dessa frågor i hela deras vidd.

Frågan om användningen av frihetsstraffet är föremål för en allsidig översyn av fängelsestraffkommittén (Ju 1979:04). Kommitténs uppdrag innefattar enligt direktiven (kommittéberättelsen 1980 del II s. 37) en allmän översyn av straffskalorna. Översynen skall ta sikte på om straffskalorna är anpassade till de värderingar som råder i dagens samhälle. Härvid bör i första hand de straffbestämmelser som i praktiken leder till de flesta frihetsstraffen tas upp till bedömning. De straffbestämmelser som setts över av förmögenhetsbrottsutredningen (se nedan) bör i princip inte omfattas av översynen. I direktiven framhålls i sammanhanget att insatserna i kampen mot den

organiserade och den ekonomiska brottsligheten kan behöva stödjas av ändringar i de straffvärden som kommer till uttryck i brottsbalken och andra författningar. Denna fråga bör uppmärksammas särskilt av kommittén. I kommitténs uppdrag ingår också att pröva om det skulle innebära fördelar att införa allmänna regler om påföljdsval och straffmätning i brottsbalken.

Fängelsestraffkommittén beräknas avlämna sitt huvudbetänkande under hösten 1985.

Frågan om straffvärdegränser och straffbarhetsgrader i vad gäller förmögenhetsbrotten (utom gäldenärsbrotten) har varit föremål för en förutslättningslös prövning av förmögenhetsbrottsutredningen. Utredningen har lagt fram sina förslag i ett betänkande (SOU 1983:50) som har remissbehandlats. Förslagen övervägs för närvarande i justitiedepartementet.

I sammanhanget kan också nämnas det arbete som frivårdskommittén bedrivit rörande den framtida utformningen av kriminalvård i frihet. Kommitténs slutbetänkande (SOU 1984:32) har remissbehandlats och övervägs nu i justitiedepartementet.

För två år sedan behandlade utskottet motionsyrkanden om påföljdssystemets innehåll; ett par yrkanden var av liknande innehåll som det nu aktuella. Med hänsyn till pågående utredningsarbete på området ansåg utskottet att riksdagen inte borde vidta någon åtgärd med anledning av motionerna; utskottet avstyrkte bifall till motionsyrkandena (JuU 1982/83:30 s. 9). Riksdagen följde utskottet.

Enligt utskottets mening befinner sig reformarbetet beträffande påföljdssystemet alltjämt i ett sådant skede att riksdagen inte bör företa någon åtgärd med anledning av motionen. Utskottet avstyrker bifall till motionen.

Jourdomstolar

I motion 1652 efterlyses ett system med jourdomstolar. Som skäl anför motionärerna att samhällets reaktioner beträffande unga lagöverträdare måste komma i omedelbar anslutning till den brottsliga gärningen.

Frågan om inrättande av jourdomstolar har varit aktuell för utskottet vid flera tidigare tillfällen. År 1977 begärde riksdagen – efter hemställan av utskottet – att rättegångsutredningen (Ju 1977:06) skulle överväga frågan (JuU 1976/77:25, rskr. 284; se också JuU 1979/80:25 och 27 samt JuU 1984/85:30). Rättegångsutredningen fick sedermera tilläggsdirektiv i enlighet med riksdagens beslut (dir. 1977:91). Utredningen redovisade år 1982 sitt uppdrag i bl. a. denna del i betänkandet (SOU 1982:26) Översyn av rättegångsbalken 1 (s. 267 ff). Utredningen anser att ett system med jourdomstolar skulle föra med sig stora kostnader och andra nackdelar. Om kriminalpolitiska eller andra skäl väger så tungt att jourdomstolar ändå bör införas anser sig utredningen inte kunna bedöma.

Betänkandet har remissbehandlats. Vissa förslag i det har föranlett lagstiftning. I övrigt, bl. a. rörande jourdomstolar, övervägs det fortfarande

inom justitiedepartementet.

Med hänsyn till de överväganden som sålunda pågår i fråga om jourdomstolar anser utskottet att riksdagen inte bör vidta någon åtgärd med anledning av motionsyrkandet. Utskottet avstyrker därför bifall till motion 1652 i denna del.

Snabbare handläggning i tvistemål

I motion 1243 anføres att förberedelser i tvistemål ibland tillåts ta orimligt lång tid; många gånger beror det på att parter på olika sätt förhåller sig till förberedelsen. Motionären efterlyser en sådan ändring i rättegångsbalken (RB) att det föreskrivs att huvudförhandling bör hållas inom en viss, angiven tid. Motionärens önskemål synes avse dispositiva tvistemål som handläggs enligt huvudreglerna i RB och inte enligt lagen (1974:8) om rättegången i tvistemål om mindre värden.

Mycket kortfattat beskrivet gäller följande om tvistemåls förberedande till huvudförhandling.

Enligt 42 kap. 6 § RB skall målet under förberedelsen beredas så att det vid huvudförhandlingen kan slutföras i ett sammanhang. Förberedelsen skall vara muntlig. Skriftlig förberedelse får dock förekomma under vissa förutsättningar (9 §). Vid muntlig förberedelse skall första inställelse utsättas att äga rum så snart det kan ske (10 §). Förberedelsen skall då om möjligt avslutas. Kan det inte ske skall fortsatt förhandling äga rum. Målet får inte uppskjutas längre än som oundgängligen påkallas (12 §). Så snart förberedelsen har avslutats skall rätten bestämma tid för huvudförhandling (20 §).

Rättegångsutredningen (Ju 1977:06) har i sitt år 1982 avgivna huvudbetänkande (SOU 1982:26) Översyn av rättegångsbalken 1 behandlat bl. a. frågan om att göra processen mer effektiv. Utredningen berör bl. a. frågan om vikten av att i dispositiva tvistemål snabbt finna ut vad tvisten gäller. Ett huvudsyfte med förberedelsen måste därför enligt utredningen vara att ta reda på parternas yrkanden och invändningar samt grunderna för dessa. De tvistiga punkterna måste preciseras, bevisningsfrågor måste diskuteras och bevisstema fastställas – allt för att möjliggöra en huvudförhandling präglad av koncentration och omedelbarhet. En viktig del i förberedelsen i dispositiva tvistemål är också, anser utredningen, att utröna om det är möjligt att komma till en frivillig uppgörelse, en förlikning (s. 84 f).

Rättegångsutredningen anför vidare följande i betänkandet (s. 90 f):

Att dispositiva tvistemål ofta ligger länge vid domstolarna utan godtagbar anledning är ett allmänt känt problem. Vår målundersökning visar att handläggningstider på uppåt två år inte är ovanliga. Att avgörandet dröjer så länge har flera nackdelar. Dels minskar möjligheterna till materiellt riktiga avgöranden, därför att bevisningen blir sämre allteftersom tiden lider. Och dels tillgodoses ej de rättssökandes befogade anspråk på snabba avgöranden. Alltför långsam handläggning måste därför motverkas, vare sig långsamheten beror på rätten eller på parterna. – För att uppnå det nu nämnda syftet

måste flera metoder tillgripas. För det första bör i RB tydligare anges att det är rättens skyldighet att se till att mål handläggs skyndsamt. Rätten bör också förses med effektivare vapen mot tredskande parter. Ett sätt är därvid att bygga ut de kostnadsregler som avser att förebygga försumlig processföring. Ett annat är att förbättra möjligheterna att ge part förelägganden i processen vid verksamma påföljder, t. ex. vid påföljd att målet avgörs till partens nackdel genom förenklad dom, om han underlåter att följa föreläggandet. Man bör också kunna tänka sig en regel om att försumlig part i viss utsträckning förlorar rätten att åberopa nytt material i rättegången. – En möjlighet att ogilla ett uppenbart ogrundat anspråk utan att först pröva svarbedömbara frågor om processhinder kan medföra väsentliga tidsvinster. – Ett sätt att både öka snabbheten i förfarandet och förbättra förutsättningarna för ett materiellt riktigt avgörande är att rätten mot slutet av förberedelsen gör en s. k. summing-up, dvs. en sammanfattning av parternas ståndpunkter, såsom rätten uppfattat dem. – I syfte att begränsa handläggningstiderna bör rätten vidare åläggas att i mål som passerat förberedelsen i förenklad form upprätta en plan för handläggningen. Planen bör upprättas i samråd med parterna vid första lämpliga tillfälle. Undantag från skyldigheten att upprätta en plan bör medges endast om det med hänsyn till målets beskaffenhet framstår som överflödigt att en plan upprättas.

Betänkandet har remissbehandlats. Det har i vissa delar redan föranlett lagstiftning.

Betänkandets återstående delar, vari den aktuella frågan ingår, övervägs för närvarande inom justitiedepartementet. En lagrådsremiss är planerad att föreligga i slutet av år 1985.

Utskottet, som vill uttala sin principiella anslutning till motionsönskemålet om ett snabbare och effektivare rättegångsförfarande, anser att riksdagen med hänsyn till frågans beredning inom regeringskansliet inte nu bör vidta någon åtgärd i saken. Med detta uttalande avstyrker utskottet bifall till motion 1243.

Utvisning på grund av brott

Motionen

I motion 502 begärs en översyn av utlänningslagen i syfte att åstadkomma rättvisa regler vid utvisning på grund av brott. Vad motionärerna kritiserar är att högre rätt kan besluta om utvisning även om lägre rätt inte har gjort det och även om endast den tilltalade har fullföljt talan mot domen.

Ett avgörande av högsta domstolen

Bakgrunden till motionen är ett avgörande av högsta domstolen. En tingsrätt hade dömt två utlänningsmän till fängelse i ett år och tre månader men inte till utvisning. Endast de tilltalade överklagade domen och yrkade frikännande. Hovrätten ändrade tingsrättens dom på det sättet att de tilltalade dömdes till ett års fängelse och utvisades ur riket. Högsta domstolen uttalade att den omständigheten att åklagaren inte fullföljt talan mot

tingsrättens dom inte hade utgjort hinder för hovrätten att ta upp frågan om förvisning (NJA 1981 s. 1246).

Utlänningslagen

Utlänningar kan utvisas på grund av brott. Regler om detta finns i 40–42 §§ utlänningslagen (1980:376). De innebär i huvudsak följande.

En utlänning som döms för ett brott på vilket kan följa fängelse i mer än ett år får utvisas. För brott enligt utlänningslagen gäller en särskild reglering. Också den innebär att fängelse skall vara föreskrivet för brottet, men något krav på fängelsestraffets längd är inte uppställt. Däremot krävs att omständigheterna är försvårande eller att utlänningen under de senaste två åren före brottet har begått brott av samma slag.

För att utvisning skall få ske krävs vidare att det på grund av gärningens beskaffenhet och övriga omständigheter kan befaras att utlänningen kommer att fortsätta brottslig verksamhet här i riket eller att brottet är sådant att han inte bör få stanna kvar.

Utvisning på grund av brott beslutas av den domstol som handlägger brottmålet.

Utvisas en utlänning skall det men som han åsamkas därigenom beaktas när påföljden för brottet bestäms.

När en domstol överväger om en utlänning bör utvisas skall den ta hänsyn till utlänningens levnads- och familjeförhållanden samt till hur länge han har vistats i Sverige.

En dom om utvisning på grund av brott skall innehålla förbud för utlänningen att återvända hit under viss tid eller utan tidsbegränsning.

Rättegångsbalken

I rättegångsbalken (RB) finns regler om vad som brukar kallas förbud mot reformatio in pejus (förändring till det sämre). Enligt dessa gäller att högre rätt med anledning av den tilltalades talan, eller talan som förs av åklagaren till hans förmån, inte får döma till en *brottspåföljd* som är att anse som svårare än den som den lägre rätten dömt till (51 kap. 25 § första meningen som gäller rättegången i hovrätt; 55 kap. 15 § i vilken anges att 51 kap. 25 § också gäller beträffande rättegången i högsta domstolen). Det finns dessutom bestämmelser som bl. a. innebär att fängelse, villkorlig dom, skyddstillsyn och överlämnande till särskild vård skall anses vara inbördes lika svåra påföljder (51 kap. 25 § andra och tredje meningen). På talan av den tilltalade kan således högre rätt utan hinder av förbudet mot reformatio in pejus byta ut vissa icke frihetsberövande påföljder mot fängelse.

Brottsbalkens terminologi

I brottsbalken (BrB), som trädde i kraft den 1 januari 1965, används ordet påföljd för brott. Det definieras genom en uppräknings i 1 kap. 3 §. Med påföljd förstås enligt lagrummets nuvarande lydelse de allmänna straffen böter och fängelse, disciplinstraff för krigsmän samt villkorlig dom, skyddstillsyn och överlämnande till särskild vård. Utvisning upptas således inte i bestämmelsen om vad som utgör brottspåföljd i BrB:s mening. Utvisning anses i stället utgöra en sådan särskild rättsverkan som enligt 1 kap. 8 § BrB kan följa på ett brott förutom påföljd (JuU 1973:28 s. 2, prop. 1979/80:96 s. 121).

Förarbeten m. m.

Den nuvarande utlänningslagen föregicks av *1954 års utlänningslag* (SFS 1954:193). Bestämmelserna om utvisning på grund av brott i 1980 års utlänningslag motsvarades i 1954 års lag av bestämmelser om förvisning.

Av särskilt intresse i detta sammanhang är lydelsen av 26 § tredje stycket i 1954 års utlänningslag. Där föreskrevs bl. a. att om utlänning förvisas det men han därigenom lider skall beaktas vid bestämmande av *annan* påföljd för brottet. I denna del uttalade departementschefen bl. a. att domstolen torde böra äga möjlighet till ett friare bedömande om den fick tillfälle att ta ställning till förvisningen samtidigt med bestämmande av *annan* påföljd för brottet; domstolen borde i ett sammanhang avgöra vilka åtgärder som skall vidtas mot den dömda och härvid kom självfallet domstolens ställningstagande till frågan om förvisning att inverka på de påföljder som i övrigt bestäms.

I 1954 års lagstiftningsärende diskuterades vidare omfattningen av högre rätts prövning. Departementschefen uttalade bl. a. i lagrådsremissen att högre rätt vid ändring av straffet borde ha befogenhet att meddela det beslut i fråga om förvisning som påkallades därav, även om talan inte fullföljts beträffande förvisningen. Om den lägre rätten inte dömt till förvisning borde däremot den högre rätten inte kunna döma till förvisning. Med hänsyn till förvisningens karaktär borde nämligen fråga härom i detta fall icke upptas av högre rätt om åklagaren inte fullföljde talan därom. Departementschefen förordade att det i lagen skulle tas in en bestämmelse av innebörd att högre rätt när den ändrar en påföljd som ådömts jämte förvisning skulle få meddela det beslut i fråga om förvisningen som påkallades därav.

Lagrådet kritiserade förslaget att i utlänningslagen ta in en bestämmelse av den innebörden. Lagrådet diskuterade förvisningens karaktär och intog ståndpunkten att förvisning processuellt var att anse som ansvar. Lagrådet konstaterade vidare att det enligt RB gällde som en allmän princip, att vid fullföljd av talan av endera parten överrätten har att pröva ansvarsfrågan i sin helhet såvitt angår den gärning varom talan fullföljts. Om ansvarsfrågan även inbegriper förvisning kunde det ifrågasättas om det fanns anledning att i utlänningslagen ta in en särskild bestämmelse om överrättens befogenhet vid

prövning av mål vari förvisning ädömts. Lagrådets slutsats var att förslaget innebar betydande avsteg från principen att högre rätt har att pröva ansvarsfrågan i hela dess vidd. Såvitt lagrådet kunde finna fanns det inte skäl att göra en sådan begränsning, utan förvisning borde i fullföljdshänsende behandlas på samma sätt som andra brottspåföljder vilka enligt RB hör till ansvarsfrågan. Lagrådet erinrade slutligen om att högre rätts frihet i fråga om prövningen av ansvarsfrågan är inskränkt genom reglerna i 51 kap. 25 § och 55 kap. 15 § RB om att den högre rätten inte i anledning av den tilltalades talan får döma till svårare straff än det som den lägre rätten dömt till. Lagrådet anförde vidare att regeln, vilken enligt lagrådet analogivis torde böra tillämpas på förvisning, syntes innefatta erforderlig garanti för den tilltalade mot ändring till hans nackdel.

I den proposition som förelades riksdagen fick förslaget den utformning som lagrådet hade förordat. Frågan berördes inte närmare under riksdagsbehandlingen (prop. 1954:41 s. 100, 145 f, 158, 1LU 1954:14).

Också vid tillkomsten av 1980 års utlänningslag diskuterades förvisningens (utvisningens) natur. I det förslag till utlänningslag som remitterades till lagrådet föreslogs att det i 40 § fjärde stycket skulle föreskrivas att det men som utlänningsen åsamkas genom utvisningen skulle beaktas när påföljden "i övrigt" för brottet bestäms. Lagrådet diskuterade denna formulering och anförde sammanfattningsvis följande.

De citerade orden måste anses innebära att utvisning på grund av brott betraktas som en form av brottspåföljd. Detta synsätt överensstämde med vad som gällde enligt 1954 års utlänningslag. Vid tillkomsten av den lagen uttalade sig både lagrådet och departementschefen för att förvisningen processuellt sett var att anse som en ansvarspåföljd. – Genom BrB:s tillkomst har den terminologiska frågan kommit i ett annat läge. I 1 kap. 3 § BrB finns en definition av begreppet påföljd för brott (om denna se ovan under rubriken Brottsbalkens terminologi). – Den diskussion om förvisningens natur som fördes i förarbetena till 1954 års utlänningslag skall ses mot bakgrund av bl. a. frågan huruvida överrätt har att pröva ansvarsfrågan i hela dess vidd, såvitt angår den gärning varom talan fullföljts, om fullföljd skett endast i viss del, t. ex. rörande förvisningsbeslut. Denna fråga besvarades jakande, och den linjen har följts även efter det att BrB:s terminologi slagit igenom i tillämpningen (NJA 1979 s. 478)¹. – Att i den nya utlänningslagen behålla den gamla lagens terminologi på denna punkt skulle mot bakgrund av det anförda närmast vara ägnat att skapa förvirring. En anpassning till BrB:s terminologi borde ske genom att orden "i övrigt" fick utgå.

Departementschefen godtog lagrådets förslag och framhöll att bestämmelserna i lagrummet inte avsåg att hindra att högre rätt, liksom dittills, prövar ansvarsfrågan i hela dess vidd även om talan fullföljs endast beträffande beslut om utvisning. Riksdagen berörde inte frågan särskilt (prop. 1979/80:96 s. 121 f, 135, AU 27).

¹ Se numera även NJA 1980 s. 337.

I samband med tillkomsten av 1980 års utlänningslag aktualiserades också i ett annat sammanhang frågan om RB:s bestämmelser om straff (brottspåföljd) var tillämpliga på utvisning (förvisning). Bakgrunden var att det rådde osäkerhet huruvida den regel i RB som för häktning förutsätter fara för att den dömda undandrar sig lagföring eller *straff* kunde tillämpas beträffande förvisning. Riksdagen hade – på hemställan av justitieutskottet – begärt att denna fråga övervägdes (JuU 1973:28, rskr. 277). Problemet löstes genom att det i klarläggande syfte infördes en regel i 24 kap. 21 § RB av innebörd att bestämmelserna om häktning av den som skäligen kan befaras undandra sig straff även skall gälla i fråga om den som skäligen kan befaras undandra sig utvisning i det fallet domstol har fällt vederbörande till ansvar (prop. 1979/80:96 s. 80 f, 111, 135 f).

Till grund för den nuvarande RB låg ett förslag av processlagberedningen. Processlagberedningen föreslog att förbudet mot *reformatio in pejus* skulle ges följande lydelse (51 kap. 25 § första meningen):

Ej må hovrätten i anledning av den tilltalades talan eller talan, som av åklagaren föres till hans förmån, ändra underrättens dom *till men* för den tilltalade.

I förslaget fanns vidare bestämmelser som medgav utbyte av fängelse mot vissa frihetsberövande påföljder (SOU 1938:43 s. 130). I sin motivering till förslaget uttalade beredningen bl. a. följande:

Fullföljes däremot talan av den tilltalade eller av åklagaren till hans förmån, synes med hänsyn till den tilltalades ställning i rättegången billigheten kräva, att ändring ej göres till den tilltalades nackdel. I de fall, då dylik ändring finnes påkallad, bör det ankomma på åklagaren eller målsägaren att taga initiativ härtill, och ändringen bör ej bli beroende av att den tilltalade använder rättsmedel, som ställts till förfogande huvudsakligen i hans intresse. Några betänkligheter synas däremot ej möta mot att, då den tilltalade av underrätten dömts för brottet, på hans talan ändra den överklagade domen i de fall, då fråga ej är om att bedöma gärningen strängare utan endast att välja mellan olika reaktionsformer av den art, att de icke kunna med hänsyn till svårhet jämföras. Detta gäller, då straff utbytes mot skyddsåtgärd eller omvänt eller då viss skyddsåtgärd sättes i stället för annan dylik åtgärd (SOU 1938:44 s. 538).

I den proposition som förelades riksdagen föreslogs samma lydelse av bestämmelsen som processlagberedningen hade föreslagit. Det utskott som beredde ärendet föreslog följande lydelse av bestämmelsen:

Ej må hovrätten i anledning av den tilltalades talan eller talan, som av åklagare föres till hans förmån, döma till *straff*, som är att anse som svårare än det, vartill underrätten dömt.

Utskottet uttalade bl. a. att utskottet inte hade något att invända mot den principiella lösning som förslaget innebar. Utskottet ansåg dock att bestämmelsen fått en utformning som kunde ge anledning till erinringar; uttrycket "till men för den tilltalade" var inte fullt klart och kunde ge anledning till

olika tolkningar. Vad som enligt utskottets mening borde utsägas var att hovrätten inte i anledning av den tilltalades talan eller av talan, som av åklagaren förs till hans förmån, får döma till straff som är svårare än det, vartill underrätten dömt. Riksdagen följde utskottet (prop. 1942:5 s. 133, första särskilda utskottets utlåtande 1942:2 s. 130, 273).

Som tidigare har nämnts innehåller bestämmelsen i 51 kap. 25 § RB om reformatio in pejus nu ordet brottspåföljd. Ordet straff byttes ut mot ordet brottspåföljd i samband med tillkomsten av BrB för att nå överensstämmelse med BrB:s terminologi (prop. 1964:10, s. 24 f, 151 f, 332). I detta lagstiftningsärende vidtogs också vissa ändringar i 26 § i 1954 års utlänningslag, dock utan att formuleringen "annan påföljd för brottet" berördes därav (prop. 1964:10 s. 223).

Utskottet har i ett tidigare sammanhang funnit att bl. a. bestämmelserna om reformatio in pejus med den nuvarande ordningen i fråga om påföljders inbördes svårhet kan leda till resultat som framstår som stötande för den allmänna rättsuppfattningen. Utskottet uttalade sig också för att en översyn av regelsystemet borde komma till stånd (JuU 1977/78:6; jfr JuU 1977/78:33 och 1981/82:40, p. 2).

Vissa avgöranden av högsta domstolen

Högsta domstolen har slagit fast att de bestämmelser som medger att högre rätt på talan av den tilltalade byter ut vissa icke frihetsberövande påföljder mot fängelse inte bör utnyttjas i syfte att på den tilltalades klagan åstadkomma en kraftigare reaktion mot brottsligheten än vad den lägre rättens påföljdsbestämning innebär. De bör enligt högsta domstolen också i övrigt tillämpas så att man i möjligaste mån undviker att resultatet av en tilltalads överklagande kommer att framstå som en påfallande försämring för honom (NJA 1984 s. 452 och 918).

Som tidigare har nämnts är utvisning inte en brottspåföljd enligt terminologin i BrB. Beträffande förverkande, som inte heller är en brottspåföljd, har högsta domstolen tillämpat grunderna för RB:s bestämmelser om förbud mot reformatio in pejus. I ett avgörande har högsta domstolen således ansett hinder möta mot att på talan av den tilltalade skärpa ett förverkande (NJA 1983 s. 425).

Beträffande tillämpningen i fråga om de tidigare ämbetsstraffen, se NJA 1962 s. 783.

Pågående utredningsarbete

Fängelsestraffkommittén (Ju 1979:04) har bl. a. i uppdrag att pröva om det skulle innebära fördelar att införa allmänna regler om påföljdsval och straffmätning i BrB och i så fall föreslå lämplig lydelse. En särskild fråga som, enligt vad som anges i direktiven, kommittén därvid inte kan undgå att

komma in på är om de principer för bedömning av brottspåföljders inbördes stränghet som har kommit till uttryck i skilda bestämmelser i BrB och RB är ändamålsenliga (dir. 1979:34). Enligt vad utskottet har inhämtat kommer kommittén att beröra bestämmelsen om att domstolen vid bestämmande av påföljd skall beakta det men som åsamkas genom utvisning.

Utskottets bedömning

Enligt utskottets mening är det svårt att inte finna sympati för en sådan ordning som motionärerna förespråkar. En sådan ordning skulle också vara förenlig med vissa uttalanden under förarbetena till 1954 års utlänningslag. Som tidigare nämnts anförde departementschefen då att den högre rätten inte i anledning av den tilltalades talan borde kunna döma till förvisning (nu utvisning) om inte den lägre rätten gjort det. Och lagrådet uttalade sig för att RB:s bestämmelser om förbud mot *reformatio in pejus* skulle tillämpas analogt på förvisning (nu utvisning). Här kan också pekas på att högsta domstolen i några avgöranden under senare år synes ha tillämpat reglerna om *reformatio in pejus* när det gäller påföljder enligt BrB och förverkande på ett för den tilltalade mera gynnsamt sätt än tidigare.

Sedan detta sagts måste också konstateras att det här handlar om en vittutseende och komplicerad lagstiftningsfråga som berör bl. a. ett flertal centrala bestämmelser i både RB och BrB. T. ex. aktualiseras här en konflikt mellan å ena sidan intresset av att tillåta överrätt att göra en så allsidig prövning som möjligt av mål där utvisning kan vara aktuell och å andra sidan intresset hos den tilltalade att på talan av enbart honom åtnjuta garanti mot ändring till hans nackdel. I denna del vill utskottet peka på att det givetvis inte är tänkbart att ha en ordning som innebär att högre rätt när den upphäver ett beslut om förvisning inte skall kunna skärpa ett frihetsstraff. I det läget måste avgörande för omfattningen av den högre rättens ; vning givetvis vara en helhetsbedömning av vad den lägre rättens dom inneburit för den tilltalade.

Som framgår av det föregående har utskottet i tidigare sammanhang uttalat sig för en översyn av hithörande regler. Även den härmed sammanhängande fråga som motionärerna tagit upp förtjänar enligt utskottets mening att övervägas närmare, inte minst mot bakgrund av den rättsutveckling som ägt rum. Utskottet utgår från att fängelsestraffkommittén, som kommer att ta upp problem som har beröring med den här diskuterade frågan, inte gärna kan underlåta att också närmare behandla den. Med dessa uttalanden avstyrker utskottet bifall till motion 502.

Grov stöld

I motion 454 förespråkas sådan lagändring att stöld genom inbrott i bostad skall bedömas som grov stöld. Syftet med motionsönskemålet är att markera

samhällets inställning till den kränkning av hemfriden som ett inbrott innebär.

Straffet för stöld är fängelse i högst två år (8 kap. 1 § BrB). Straffet för grov stöld är fängelse i lägst sex månader och högst sex år (8 kap. 4 § första stycket BrB). I 8 kap. 4 § andra stycket BrB föreskrivs att vid bedömande huruvida brottet är grovt särskilt skall beaktas om det avsett sak som någon bar på sig, om gärningsmannen varit försedd med vapen, sprängämne eller annat dylikt hjälpmedel eller om gärningen eljest varit av särskilt farlig eller hänsynslös art, avsett betydande värde eller inneburit synnerligen kännbar skada.

Bestämmelsen i 8 kap. 4 § BrB om grov stöld fick sin nuvarande utformning år 1976 (prop. 1975/76:42, JuU 16, rskr. 111). Tidigare föreskrevs i 8 kap. 4 § andra stycket BrB att vid bedömande huruvida brottet var grovt särskilt skulle beaktas bl. a. om det förövats genom inbrott. Lagändringen år 1976 innebar att inbrott utgick bland de uppräknade omständigheter som särskilt skall beaktas vid denna bedömning. I stället tillfogades som en sådan omständighet att gärningen varit av särskilt hänsynslös art.

Syftet med den gjorda lagändringen rörande rekvisiten för grov stöld var att åstadkomma större restriktivitet när det gäller att bedöma en stöld som grov; beteckningen grov stöld skall sålunda bara användas i sådana fall som efter en allsidig bedömning framstår som särskilt kvalificerade. I lagstiftningsärendet underströks att enbart det förhållandet att en stöld förövats genom inbrott inte bör få till följd att gärningen bedöms som grov stöld. Större avseende bör fästas vid det obehag och lidande som ett hänsynslöst tillvägagångssätt vid stölden medför än vid tillvägagångssättet som sådant. I förgrunden träder därvidlag, enligt vad som också framhölls, sådana förfaranden som innebär angrepp på den personliga integriteten eller störningar av vad som räknas till hemfriden. Beträffande inbrott som kvalifikationsgrund betonades vidare i förarbetena att det givetvis är av betydelse var och när inbrottet äger rum och att det är naturligt att ett inbrott i någons bostad bedöms som allvarligare än ett inbrott i ett vindskontor eller en lagerlokal.

Högsta domstolen har i följande fall (NJA 1976 s. 414) funnit en inbrottsstöld i bostad vara att anse som grov. Inbrottet skedde vid 16-tiden i en för tillfället tom lägenhet. Gärningsmannen hade först ringt på lägenhetsdörren för att utröna om lägenheten var tom. Högsta domstolen uttalade att han emellertid ingalunda kunde vara säker på att ingen var hemma och han hade enligt domstolen i vart fall att räkna med att någon i lägenheten boende när som helst kunde komma hem – det var vid sådan tid att många människor kommer hem från sitt arbete. Högsta domstolen uttalade bl. a. att gärningen vid dessa förhållanden fick anses ha inneburit en allvarlig kränkning av de i lägenheten boendes integritet.

I ett annat fall (NJA 1982 s. 102) ansåg högsta domstolen en inbrottsstöld inte vara grov. Gärningen bedömdes vara en ren impulshandling – inbrott genom att slå sönder ett fönster på eftermiddagen i en bebodd lägenhet vars

innehavare var bortrest – ingen ytterligare skadegörelse hade skett, gärningsmannen hade inte sökt igenom lägenheten och hade uppehållit sig där endast en kort stund. Det stulna var en flaska punsch. Högsta domstolen uttalade emellertid i domen att en inbrottsstöld i en bebodd lägenhet i allmänhet måste betraktas som ett allvarligt brott med hänsyn till den kränkning av de boendes integritet som gärningen innebär.

Utskottet har år 1980 (JuU 1980/81:26 s. 5 f) och år 1984 (JuU 1983/84:24 s. 16 f) avstyrkt bifall till motionsyrkanden liknande det aktuella.

Förmögenhetsbrottsutredningen lade i september 1983 fram betänkandet (SOU 1983:50) Översyn av lagstiftningen om förmögenhetsbrott utom gäldenärsbrott. I betänkandet behandlas bl. a. frågan om straffvärde och straffskydd i fråga om inbrott och störning av hemfriden. Betänkandet, som har remissbehandlats, innebär förslag til en omfattande reform på förmögenhetsbrottens område. I budgetpropositionen (s. 20) anmäler chefen för justitiedepartementet att remissutfallet inte ger underlag för att nu genomföra en så omfattande reform som utredningen har föreslagit. I vissa delar – främst vad gäller datorbedrägerier och ocker – räknar han emellertid med en lagrådsremiss under våren 1985. Departementschefen anför vidare att han för närvarande överväger vilken inriktning och vilka former som bör väljas för ett eventuellt fortsatt arbete.

Här bör även nämnas det arbete som bedrivs av fängelsestraffkommittén (Ju 1979:04). I det huvudbetänkande som kommittén avser att lämna under hösten 1985 kommer kommittén att behandla bl. a. frågor om straffskalor för olika brott och om regler för påföljdsbestämning.

Som framgått av vad som anförts inledningsvis ändrades år 1976 bestämmelserna om grov stöld på så sätt att inbrott inte längre ingår i den exemplifiering av omständigheter som särskilt skall beaktas vid bedömande huruvida ett stöldbrott skall anses som grovt. Enligt utskottets mening finns det inte skäl att anta att nuvarande reglering har lett till sådana olägenheter av rättspolitisk art att riksdagen har anledning att ta initiativ i enlighet med vad som föreslås i motion 454. Utskottet vill också peka på att frågan om vilka omständigheter som skall ligga till grund för bedömningen huruvida ett brott är grovt eller ej omfattas av förmögenhetsbrottsutredningens förslag, beträffande vilket ytterligare överväganden kommer att göras inom regeringskansliet. Även fängelsestraffkommitténs aviserade förslag kan komma att få inverkan på frågan.

Med hänvisning till det anförda avstyrker utskottet bifall till motion 454 i denna del.

Uppbörd av domstolsböter

I motion 2392 kritiseras den nuvarande ordningen i fråga om betalning av böter som ådömts av domstol. Motionären efterlyser en möjlighet för den bötfällde att frivilligt kunna få betala böterna utan att indrivning företas av kronofogdemyndigheten.

Böter ådöms av domstol. Bötesstraff kan också åläggas av åklagare genom strafföreläggande och av polisman genom föreläggande av ordningsbot.

Enligt 1 § bötesverkställighetslagen (1979:189) verkställs bötesstraff genom uppbörd eller indrivning. Regeringen bestämmer i vad mån verkställighet skall ske genom uppbörd.

Uppbörd innebär att den bötfällda frivilligt erlägger betalning till den myndighet som regeringen bestämmer (4 §). Uppbörd får ske så snart det ifrågavarande avgörandet har meddelats (2 §).

Om uppbörd inte sker skall kronofogdemyndigheten driva in böterna (6 §). Indrivningen inleds genom att den bötfällda avkrävs betalning (7 §). Utmätning kan sedan tillgripas (9 §). Indrivningen får inte ske förrän domen har vunnit laga kraft eller föreläggandet har godkänts (2 §).

Regeringen har som nyss sagts befogenhet att bestämma i vad mån uppbördsförfarandet skall användas (1 §). I 3 § bötesverkställighetsförfordningen (1979:197) har regeringen föreskrivit att uppbördsförfarandet skall användas vid verkställighet av bötesstraff på grund av föreläggande. Någon föreskrift om att uppbörd får ske även i fråga om böter som ådöms av domstol har inte meddelats.

Vad nu sagts innebär att böter som ådömts av domstol kan betalas endast genom indrivning av kronofogde.

En kort bakgrund till den gällande ordningen lämnas i det följande.

Vid bötesverkställighetslagens tillkomst år 1979 fanns redan i tillämpning ett särskilt uppbördsförfarande för böter som ålagts inom ordningsbots- och strafföreläggandesystemen. Förfarandet innebär att den misstänkte i samband med att föreläggandet utfärdas ges tillfälle att frivilligt betala böterna till rikspolisstyrelsen över postgiro. Vid arbetsrutinerna används ADB-teknik. I förarbetena till bötesverkställighetslagen (se prop. 1978/79:40 s. 23 f) berörde departementschefen fördelarna med uppbördssystemet. Bl. a. uttalades att det ligger helt i linje med de strävanden man sedan länge haft inom straffprocesslagstiftningen och även kriminalvårdslagstiftningen att verkställigheten av en påföljd kommer så snabbt som möjligt efter brottet. Det sades vidare att man genom uppbördssystemet kan reducera sådan ofrivillig "kreditgivning" från statens sida som förekommer inom indrivningssektorn. Vidare underströks att användning av ADB för all bötesuppbörd leder till rationalisering av verkställigheten. Riksdagen har också ställt sig bakom ett uttalande av chefen för justitiedepartementet vid bötesverkställighetslagens tillkomst enligt vilket den centrala uppbörden när den är fullt utbyggd i princip bör inbegripa även böter, viten m. m. som har ådömts av domstol, i den mån systemtekniska eller kostnadsmässiga skäl inte lägger hinder i vägen (prop. 1978/79:40 s. 23 f, LU 10, rskr. 159).

En arbetsgrupp inom samarbetsorganet (Ju 1968:59) för rättsväsendets informationssystem (SARI) har i en promemoria år 1980 presenterat ett förslag till principiell utformning av ett datorbaserat system för uppbörd av domstolsböter. På regeringens uppdrag (beslut i juni 1982) har SARI

därefter i juni 1984 lagt fram en rapport med förslag till system för uppbörd av domstolsböter m. m. samt vissa kostnadsberäkningar för genomförandet. Enligt rapporten erfordras ytterligare utredningsarbete under medverkan av datakonsult. SARI anför i sin skrivelse till regeringen att rapporten överlämnas för regeringens ställningstagande innan arbetet förs vidare.

Överväganden i ämnet pågår för närvarande inom regeringskansliet.

Utskottet gör följande bedömning.

Det är enligt utskottets mening närmast en självklarhet att den som av domstol döms till ett bötesstraff bör kunna på ett enkelt sätt frivilligt betala böterna. Utskottet vill särskilt framhålla att den dömda har ett berättigat krav på att med minsta möjliga krångel kunna göra rätt för sig gentemot det allmänna. En bötfärd bör inte heller i onödan bli föremål för en sådan åtgärd som indrivning, vilken otvivelaktigt för den enskilde kan framstå som en ingripande och obehaglig åtgärd. Till vad nu har sagts kommer det förhållandet att ett förenklat system för inbetalning av domstolsböter på sikt synes vara ekonomiskt mer fördelaktigt för staten än nuvarande ordning. Det sagda innebär att utskottet delar motionärens uppfattning om behovet av en reform för betalning av böter som ådömts av domstol.

Med hänsyn till att frågan för närvarande är föremål för överväganden inom regeringskansliet anser emellertid utskottet att något riksdagens uttalande i saken inte är påkallat.

Med det sagda avstyrker utskottet bifall till motion 2392.

Utskottets hemställan

Utskottet hemställer

1. beträffande *medelsberäkningen*
att riksdagen till *Kommittéer m. m.* för budgetåret 1985/86 anvisar ett reservationsanslag av 16 500 000 kr.,
2. beträffande *villkorlig frigivning*
att riksdagen avslår motion 1984/85:454 i denna del (yrkande 7),
3. beträffande *samhällstjänst*
att riksdagen avslår motion 1984/85:1652 i denna del (yrkande 10) och motion 1984/85:1656,
4. beträffande *social kontraktsvård*
att riksdagen avslår motion 1984/85:1652 i denna del (yrkande 11 delvis),
5. beträffande *allmänpreventionen*
att riksdagen avslår motion 1984/85:2391,
6. beträffande *jourdomstolar*
att riksdagen avslår motion 1984/85:1652 i denna del (yrkande 11 delvis),
7. beträffande *snabbare handläggning i tvistemål*
att riksdagen avslår motion 1984/85:1243,

8. beträffande *utvisning på grund av brott*
att riksdagen avslår motion 1984/85:502,
9. beträffande *grov stöld*
att riksdagen avslår motion 1984/85:454 i denna del (yrkande 2),
10. beträffande *uppbörd av domstolsböter*
att riksdagen avslår motion 1984/85:2392.

Stockholm den 14 maj 1985

På justitieutskottets vägnar

LENNART BLOM

Närvarande: Lennart Blom (m), Lisa Mattsson (s), Arne Nygren (s), Hans Pettersson i Helsingborg (s), Helge Klöver (s), Ulla-Britt Åbark (s), Arne Svensson (m), Gunilla André (c), Lars-Erik Lövdén (s), Hans Göran Franck (s), Sven Munke (m), Hans Petersson i Röstånga (fp), Birthe Sörestedt (s), Inger Wickzén (m) och Elving Andersson (c).

Reservationer

1. Villkorlig frigivning (mom. 2)

Lennart Blom (m), Arne Svensson (m), Sven Munke (m) och Inger Wickzén (m) anser

dels att den del av utskottets yttrande på s. 3 som börjar med "Utskottet anser" och som slutar med "denna del" bort ha följande lydelse:

Utskottet vill framhålla att de år 1983 införda reglerna om obligatorisk villkorlig frigivning innebär en generell förkortning av frihetsstraffen som enligt utskottets uppfattning måste komma att gå ut över allmänpreventioen och samhällsskyddet. Ordningen med obligatorisk villkorlig frigivning innebär också att de egentliga rättsverkningarna av en straffdom för den dömda kommer att väsentligt skilja sig från vad domen enligt sin lydelse går ut på. Som lagrådet uttalade i samband med att reglerna om obligatorisk villkorlig frigivning infördes kan man härigenom få intrycket av att domare och åklagare inte menar allvar med uttalanden som i sådan grad avviker från verkligheten. Detta är – med hänsyn till vikten av att allmänhetens tilltro till rättsväsendet upprätthålls – en oacceptabel verkan av ett sådant system med obligatorisk villkorlig frigivning som det gällande.

Mot denna bakgrund anser utskottet att reglerna om obligatorisk villkorlig frigivning bör avskaffas. Det bör ankomma på regeringen att för riksdagen lägga fram förslag till erforderliga författningsändringar.

Vad utskottet nu anfört med anledning av motion 454 bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

dels att utskottets hemställan under moment 2 bort ha följande lydelse:

2. beträffande *villkorlig frigivning*

att riksdagen med anledning av motion 1984/85:454 i denna del (yrkande 7) som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet anfört i detta hänseende.

2. Samhällstjänst (mom. 3)

Gunilla André (c), Hans Petersson i Röstånga (fp) och Elving Andersson (c) anser

dels att den del av utskottets yttrande på s. 4 som börjar med "Med hänsyn" och som slutar med "motion 1656" bort ha följande lydelse:

Efter det att utskottet senast behandlade motionsyrkanden om införande av påföljden samhällstjänst har, som framgår av det nyss anförda, frivårdskommittén avlämnat sitt huvudbetänkande. I detta analyseras ingående för- och nackdelarna med påföljden samhällstjänst. Utskottet vill inte bestrida att det kan finnas nackdelar med den typen av påföljd. Enligt utskottets mening visar dock frivårdskommitténs analys klart att fördelarna överväger nackdelarna. Utskottet vill särskilt peka på att samhällstjänst är en väsentligt humanare påföljd än fängelse och på att samhällstjänst kan ha ett pedagogiskt värde. En ytterligare fördel ligger i att samhällstjänsten skapar kontakt mellan lagöverträdaren och andra samhällsmedborgare. Därigenom bör förståelsen hos allmänheten för straffades problem kunna öka. Vidare talar statsfinansiella skäl för påföljden samhällstjänst.

Enligt utskottets mening bör påföljden samhällstjänst i många fall kunna vara ett verkningsfullt alternativ till påföljden fängelse, särskilt beträffande unga lagöverträdare. Utskottets slutsats är att samhällstjänst bör införas i påföljdssystemet på försök som ett led i strävandena att minska användningen av fängelsestraffet. Vad utskottet nu anfört med anledning av motion 1652 i här aktuell del och motion 1656 bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

dels att utskottets hemställan under moment 3 bort ha följande lydelse:

3. beträffande *samhällstjänst*

att riksdagen med anledning av motion 1984/85:1652 i denna del (yrkande 10) och motion 1984/85:1656 som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet anfört i detta hänseende.

3. Jourdomstolar (mom. 6)

Gunilla André (c) och Elving Andersson (c) anser

dels att den del av utskottets yttrande på s. 8 som börjar med "Med hänsyn" och som slutar med "denna del" bort ha följande lydelse:

Enligt utskottets mening är det av olika skäl viktigt att samhällets reaktioner på brott av unga lagöverträdare kommer i så nära anslutning till brottet som möjligt. Genom en snabb reaktion från samhällets sida markeras att brott inte tolereras. Vidare är en snabb reaktion mera human för den misstänkte; att länge behöva gå i ovisshet om vilken påföljd som kommer att följa på brottet kan många gånger vara mycket påfrestande och förorsaka onödigt lidande. En lång väntan kan också innebära risk för återfall och försvåra rehabiliteringen.

Det nu anförda leder utskottet till slutsatsen att beträffande unga lagöverträdare ett system med jourdomstolar bör införas för handläggning av brottmål som inte är av så komplicerad beskaffenhet att ett traditionellt utrednings- och domstolsförfarande är nödvändigt av rättssäkerhetsskäl eller andra skäl. Vad utskottet nu anfört med anledning av motion 1652 i här aktuell del bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

dels att utskottets hemställan under moment 6 bort ha följande lydelse:

6. beträffande *jourdomstolar*

att riksdagen med anledning av motion 1984/85:1652 i denna del (yrkande 11 delvis) som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet anfört i detta hänseende.

4. Grov stöld (mom. 9)

Lennart Blom (m), Arne Svensson (m), Sven Munke (m) och Inger Wickzén (m) anser

dels att den del av utskottets yttrande på s. 17 som börjar med "Som framgått" och som slutar med "denna del" bort ha följande lydelse:

Utskottet finner i likhet med motionärerna angeläget att slå vakt om de värden som innefattas i begreppet hemfrid. Som motionärerna framhåller är betydelsen av att den enskilde i sitt hem kan känna sig trygg för inkräktare väl förankrad i det allmänna rättsmedvetandet. Gärningar som består i att någon tränger in i och stjälar i ett hem vittnar sålunda enligt utskottets mening om hänsynslöshet och innebär en grov kränkning av hemfriden. Mot denna bakgrund anser utskottet det befogat att sådana gärningar bedöms som grov stöld. De närmare överväganden i lagstiftningsfrågan som behövs bör göras inom regeringskansliet. Ett lagförslag bör snarast föreläggas riksdagen.

Vad utskottet nu anfört med anledning av motion 454 bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

dels att utskottets hemställan under moment 9 bort ha följande lydelse:

9. beträffande *grov stöld*

att riksdagen med anledning av motion 1984/85:454 i denna del (yrkande 2) som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet anfört i detta hänseende.

Särskilda yttranden

1. Social kontraktsvård (mom. 4)

Gunilla André (c) och Elving Andersson (c) anför:

Vi konstaterar att proposition 1984/85:171 om särskilda insatser inom socialtjänsten för ungdomar i samband med missbruk och kriminalitet, m. m. ger socialnämnden befogenhet att vidta åtgärder i syfte att stödja och hjälpa unga med bl. a. missbruksproblem så som vi föreslagit i motion 1984/85:1652. Vi hänvisar till behandlingen av dessa frågor i socialutskottets betänkande SoU 1984/85:31.

Det förslag av frivårdskommittén som vi talar om i motionen innebär att missbrukare kan dömas till ett fängelsestraff vilket inte går i verkställighet under förutsättning att den dömda undergår viss behandling. Kontraktsvård är ett alternativ till fängelsestraff. Kommittén anvisar denna möjlighet för gruppen alkohol- och narkotikamissbrukare. Vi har för vår del velat öppna möjligheterna att kunna döma till kontraktsvård också i andra fall där domstolen finner det motiverat ur individualpreventiv synpunkt. Särskilt har vi pekat på gruppen unga lagöverträdare. Eftersom kontraktsvården är en påföljd som träder i fängelsestraffets ställe innebär det att vi anvisat ytterligare ett alternativ till detta. I linje med vad utskottet anser menar vi att dessa frågor får övervägas närmare i det pågående arbetet i fråga om påföljdssystemet.

2. Jourdomstolar (mom. 6)

Lennart Blom (m), Arne Svensson (m), Sven Munke (m) och Inger Wickzén (m) anför:

Av såväl allmänpreventiva som individualpreventiva skäl måste tiden mellan brott och påföljd förkortas. En alltför lång tid mellan brott och straff kan innebära risk för återfall och försvårad rehabilitering. Det kan få negativa sociala konsekvenser, vilket i sin tur drar med sig samhällsekonomiska kostnader. Mot bakgrund av vad som nu har sagts hyser vi sympati för tanken att inrätta jourdomstolar för sådana mål där en kortare handläggningstid kan förenas med kraven på rättssäkerhet. Med hänsyn till de överväganden som pågår – vilka även torde innefatta frågan hur problemen med de alltför långa häktningstiderna skall lösas – anser vi dock inte att riksdagen nu bör göra något tillkännagivande om inrättande av jourdomstolar.

Innehållsförteckning

Kommittéer m. m.	1
Motioner	1
Utskottet	2
Medelsberäkningen	2
Villkorlig frigivning	2
Samhällstjänst	3
Social kontraktsvård	4
Allmänpreventionen	6
Jourdomstolar	7
Snabbare handläggning i tvistemål	8
Utvisning på grund av brott	9
Motionen	9
Ett avgörande av högsta domstolen	9
Utlänningslagen	10
Rättegångsbalken	10
Brottsbalkens terminologi	11
Förarbeten m. m.	11
Vissa avgöranden av högsta domstolen	14
Pågående utredningsarbete	14
Utskottets bedömning	15
Grov stöld	15
Uppbörd av domstolsböter	17
Utskottets hemställan	19
Reservationer	20
1. Villkorlig frigivning (mom. 2) (m)	20
2. Samhällstjänst (mom. 3) (c, fp)	21
3. Jourdomstolar (mom. 6) (c)	22
4. Grov stöld (mom. 9) (m)	22
Särskilda yttranden	23
1. Social kontraktsvård (mom. 4) (c)	23
2. Jourdomstolar (mom. 6) (m)	23